

A NEOLIBERÁLIS EURÓPAI VÁROSPOLITIKA TALÁLKOZÁSA A PERIFÉRIA FEJLESZTÉSI STRATÉGIÁJÁVAL – GYULA PÉLDÁJÁN

NAGY GÁBOR – NAGY ÉRIKA

NEO-LIBERAL EUROPEAN URBAN POLICY VS. LOCAL DEVELOPMENT STRATEGY IN THE
PERIPHERY – CASE OF GYULA

The theoretical framework of Hungarian urban development was „urban/local competition” after the change of regime in 1989 (JENSEN BUTLER ET AL., 1997; ENYEDI, 1997; BEGG, 1999; BELUSZKY, 2000). This theory became predominant at European scale in the 1980s, however, this kind of development offered a rapid success only for a minority of urban centres. The wide majority of towns faced, that in most of competitiveness criteria it far behind the leading group of ‘metropolises’ and non-metropolitan centres. The answer was forming out a place-based development path, using a certain part of ‘classical’ dimensions of urban competitiveness and mixed it with local strengths, specificities. In our case-study we try to follow the emergence of a new – tourism-based – and in longer term quite successful local strategy, identifying the key actors of the local development coalition (urban regime).

BEVEZETÉS

A rendszerváltást követő évtizedek hazai városfejlesztésének elvi alapját a városverseny (JENSEN BUTLER et al., 1997; ENYEDI 1997; BEGG 1999; BELUSZKY 2000), az európai várospolitikában az 1980-as évtizedre uralkodóvá váló neoliberális alapú fejlesztéspolitika adta. Ez a területi / lokális szintre helyezett versengési modell azonban csak kisszámú város számára kínált gyors, látványos sikerpályát, a többségnek azt kellett tapasztalnia, hogy a szakirodalomban „kanonizált” versenyképességi kritériumok szerint nem, vagy alig néhány dimenzió mentén képes a fejlődésben élenjáró városokkal a lépést tartani. Ennek eredőjeként a kis- és középvárosi körben egyre nagyobb mértékben léptek el a „klasszikus” versenyképességi modelltől és ötvözve azt a hely speciális adottságaiból kiinduló fejlesztéspolitikával (*place-based development*), új stratégiákat formáltak ki és valósítottak meg. A következő tanulmányban egy ilyen – hosszú távon sikeresnek tűnő – példát mutatunk be a stratégia megerősödésétől egy más, uralkodó paradigma árnyékában, a kodifikáláson keresztül a megvalósításig egy periférikus fekvésű, szerény gazdasági potenciállal rendelkező hazai középvárosban – Gyulán.

1. ELMÉLETI KERETEK

Az Európában az 1980-as évektől uralkodóvá váló neoliberális várospolitikai fő ismérve a fogyasztás-vezérelt városmegújítás, melynek részeként:

- lezajlik a közterek (egy részének) átformálása, kommodifikációja (*BRENNER et al., 2009*),
- erőteljes dzsentrifikációs folyamat zajlik a lakásállomány fizikai megújulásával párhuzamosan (részben a belvárosokat, részben az azt övező tradicionális lakóövezeteket érintve),
- végbemegy egyes társadalmi csoportok kizárása / kizáródása (*exclusion*) a város egyes tereiből,
- s végül, erősödő kontroll épül ki (vagy legalábbis megfogalmazódik annak igénye) a városi tér és a benne zajló folyamatok felett.

Mindez egy széleskörű, térbeli értelemben multiskaláris folyamatként történik, összefogazódva globális, nemzeti léptékű és lokális szinten zajló, de hasonló alapelvekre épülő folyamatokkal.

A vizsgált városban zajló folyamatokat alapvetően a kritikai politikai gazdaságtani megközelítés „szemüvegén” keresztül vizsgáltuk, erőteljesen támaszkodva az egyenlőtlen területi fejlődés (*uneven development*) elméletének főbb megállapításaira (*SMITH 2008*). Eszerint: a térben egyenlőtlen (és kombinált) fejlődés a kapitalizmus működésének belső logikájából fakad, ugyanakkor megjelenési formája erőteljesen függ az adott tér/hely kontextusától. A lokális térben zajló folyamatok ugyanakkor lenyomatai a makroszinten zajló változásoknak, s bár a lokális szint is hat a regionális, vagy nemzeti szint történéseire, a kapcsolat egyenlőtlen. Az elmélet a városi teret a tőkefelhalmozás motorjának tekinti, melyben a legfontosabb logikai elem az ún. *finanszírozás* (*KOTZ 2008*). Ennek következménye, hogy a városok lesznek a terei:

- a tőke térben rögzített formáinak a legnagyobb mértékben,
- itt történik meg legerőteljesebben a közjavak privatizációja,
- itt koncentrálódik a közszolgáltatások és a közösségi célú fejlesztések finanszírozásában a külső tőkeforrások megjelenése.

Mindez azt eredményezi, hogy a tőkével rendelkező csoportok képesek növekvő kontrollt gyakorolni a városi tér felett, meghatározva a fejlesztésekre fordítható források felhasználásának – számukra – leghatékonyabb módját és területeit. A finanszírozási folyamat része a belső és külső „szakértők” szerepének és hatalmának növekedése, mely elvezet a menedzser-szemléletű városműködtetés felé is (*managerialism*).

Az elméleti keretek másik pillére a városi tér *kommodifikációja* felől közelít a városfejlesztés és megújítás kérdésköréhez (BRENNER et al., 2009). A fogyasztás kritikai kulturális megközelítése szerint a fogyasztási folyamatban manifesztálódnak és reprodukálódnak a létező társadalmi viszonyok. A fogyasztás folyamata ugyanakkor a személyes és csoport identitások forrásává is válik. Az elmélet „*térérzékennyé*” tehető, hiszen a város mindennapos használatra szolgáló tereinek átalakítása / átformálása (melyek egyúttal a társadalmi reprodukció tereként is szolgáltak) a fogyasztás tereivé és egyúttal alanyaivá is válnak. A kommodifikációs folyamatnak van egy sajátos, posztzocialista, szűkebben vett kelet-közép-európai olvasata is (STANILOV 2007; STENNING 2010; SYKORA 2009). A tágabb makrorégió városai:

- perifériaként integrálódtak a kontinentális munkamegosztásba a rendszerváltozásokat követően, majd a tőke megjelenését követően tereivé váltak a térben rögzített/rögzült befektetéseknek,
- a városok zöme számos csatornán keresztül ágyazódott bele az európai léptékű áramlásokba (eszmék, tőke, tudás) és lettek haszonélvezői (legalábbis 2004/2007-et követően) az európai támogatáspolitikának,
- a térség gazdasági helyzete és a fejlesztéshez szükséges kritikus tömeg(ek) hiánya miatt globális szintű nyertes pozíciót leginkább a nemzeti fővárosok, valamint néhány második vonalbeli (*second tier*, *MEGA4*) nagyváros tud zömmel önerőből elérni,
- a siker kulcsa a nemzetközi szinten elérhető láthatóság, amelyhez a lokális önkormányzatok erőforrásai, kompetenciái már nem elégségesek, ezért a fejlesztések megvalósításához szükséges további szereplők bevonása,
- az új várospolitikai keretben a kisebb városok számára megnyíló stratégiák alapvetően kétféleképpen lehetnek:
 - betagozódás a termelési-szolgáltatási globális rendszerek hierarchiáiba egy általános versenysztratégia keretében, vagy,
 - egyedi versenyelőnyökre és meglévő belső erőforrásokra támaszkodva új növekedési stratégiát kell kialakítani és következetesen megvalósítani.

A kommodifikációs elmélet segít megérteni a posztzocialista közegben végbement társadalmi újrastrukturálódási folyamatot, a neoliberális kapitalizmus „domesztikációját” a fogyasztási szokások (és a városi tér) átalakulásán keresztül. Ugyanakkor az elmélet kritizálja is a neoliberális „*főáram*” (*mainstream*) által a térségnek kínált politikákat és az azokhoz kapcsolódó diskurzusokat, különös tekintettel a gazdaság-központú tudástermelési folyamatra.

2. A LOKÁLIS NÖVEKEDÉSI KOALÍCIÓ / VÁROSI REZSIM, MINT A VÁROSPOLITIKA ESZKÖZE

A városi rezsim (*urban regime*) egy keret, mely a globális folyamatokhoz való alkalmazkodás érdekében mobilizálja a lokalitás/térség erőforrásait, versenyképesség központú várospolitikát folytat, miközben kiaknázza a centrum térségben elérhető agglomerációs potenciált. Ez a lokális növekedési koalíció az intézményi innovációk révén hozzájárul a területi termelési rendszer szerkezetváltásához, fenntartható megújulásához is (*MOSSBERGER – STOKER 2001*).

A városi rezsim működésének veszélye, hogy:

- az átalakulás előnyei egy szűkülő elit körében jelentkeznek,
- ugyanakkor hátrányai széles társadalmi körben terülnek szét,
- egyoldalúan vállalkozásorientált a szemlélete,
- mereven követi a máshol sikeresnek bizonyult alkalmazkodási sémákat,
- adottságként kezeli a fennálló területi egyenlőtlenségeket, az új stratégia végrehajtásával azokat növel(het)i.

A lokális növekedési koalíciót kormányzati és nem kormányzati erők együttműködése építi fel (*urban governance*). Ahol a hatalom forrása: egyrészt a politikai legitimáció, a társadalmi tudáskészlet, másrészt az erőforrások feletti kontroll (*BRENNER 2003; CAMAGNI 2007*). A sikeres városi rezsim alapja: a lokális gazdaság és a helyi kormányzat „külpolitikája”, azaz kifelé irányuló érdekérvényesítő, térszervező tevékenysége.

Főszereplői: a helyi önkormányzat választott tisztségviselői (kulcsfontosságú a polgármester szerepe), a helyi gazdasági élet érdekcsoportjai (versengő jövőképek), a működő, aktív civil közösségek, valamint a technokrata hivatalnoki gárda, gazdaság-, település- és területfejlesztési szakértők széles köre.

A növekedési koalíció létrehozása, értékpreferenciái jól megfogható kulcspontok köré szerveződnek:

- stratégia kialakítása (általában a tágabb politikai környezettel szemben),
- bevonás a koalíció szereplői közé és kizárás abból (hosszú távon mobilis összetétel),
- kis lépések megvalósítása (nem gondolkodnak nagy ideákban),
- alapvető a stratégiában rögzített elképzelések végrehajthatósága (egységes értékrend helyett),

- prioritás az eredményesség, a siker (fejlesztések nyilvánossága, a széles közösségi támogatás másodlagos).

A növekedési koalíció működési keretrendszerét a koalíció összetétele (Gyulán a helyi közpolitika a domináns), a koalíción belüli kapcsolatok minősége, a tagok által kontrollált erőforrások nagyságrendje, végül a formalizált működés helyett célorientált (alkalmi) szövetségek létrehozásának és működtetésének rugalmassága határozza meg.

A sikeres működés feltételei:

- A kormányzathoz fűződő viszony: lényegében a helyi hatalom hozzáférése a külső (fejlesztési) forrásokhoz.
- A városi rezsim céljainak és a stratégiai (város)fejlesztésnek a viszonyrendszere.
- A földrajzi meghatározottság(ok) figyelembevétele => a tiszta lokalitással való (részleges) szakítás, regionális kontextusok érvényesítése.
- Város és városkörnyék kapcsolatrendszerében a „win-win” helyzetre törekvés (a városházi politika mindig hajlamos a „bezárkózásra”), s végül,
- a horizontális kapcsolatrendszerek erősítése (ez általában csak a városon belül meghatározó, kifelé a vertikális kapcsolatépítés a domináns!).

3. TÖRTÉNETI HÁTTÉR – VÁLTOZÓ HÚZÓERŐK GYULA FEJLŐDÉSÉBEN

3.1. IGAZGATÁSI SZEREP

A város kiemelkedése Békés megye településhálózatából a 15. század elejére tekint vissza, amikor a Losonczy család Gyula központtal kap egy térben egységes birtokadományt. A gyulai uradalom kiépítése a Maróthyak, Corvin János, majd Brandenburgi György örgróf birtoklása mellett a 16. század első harmadáig töretlenül folytatódik, melynek eredményeként egy 55-70 településből álló, a mai Békésszentandrásról Aradig húzódó birtoktömb kovácsolódik össze. A birtokosok folyamatosan betöltik Békés megye főispáni tisztségét is, s a megye tényleges (de facto) központja a téglavárral bíró Gyula, hiszen a megyegyűléseket már 1440 óta ott tartották. Az intézményi-közigazgatási centrum szerep a török kiűzését követően is feléled. 1723 után Gyula jogilag (de jure) is a megye székhelyévé válik, s kiemelkedő szerepét jelzi, hogy az 1860-as évek reformját követően egyedüli rendezett tanácsú városa marad a megyének (SCHERER 1938). Az igazgatási központ lét jelentős húzóerőt jelentett a rendezett városkép megteremtése felé is (reprezentatív épületek,

intézmények, rendezett közterek, jól funkcionáló belső úthálózat) (*JALSOVSZKY-TOMSICS 1993*).

A megyeszékhely szerep a trianoni határmegvonást követően került veszélybe, hiszen Gyula határszéli, periférikus fekvésűvé vált, de a megyeszékhely szerepkör átkerülésére csak 1950-ben a „tanácsmegyék” megszervezését követően került sor. A folyamat nem jelentette Gyula számára az összes megyei funkció elvesztését, hiszen a kórház, az ügyészség, a bíróság, a cégbíróság stb. továbbra is a városban maradt, ezek zavartalan működését segítette, hogy az új megyeszékhely és Gyula között közúton alig 10 km a távolság (*KASZA 1999*). A megyei szintű funkciók megléte egyrészt segítette egy széles városi értelmiség megmaradását, másrészt jelentős állami fejlesztési források megszerzését, különösen a rendszerváltást, majd az EU-csatlakozást követően.

3.2. IPARI SZEREP

Gyula helyi gazdasága néhány hagyományos ágazat jelenlétével volt leírható egészen a 20. század közepéig (*BELUSZKY 2003*). A város egy agrár-térség központjaként a sertéstartásra és a húsiparra specializálódott, mely a gyulai kolbász révén (*1. kép*) nemzetközi elismerést és sajátos szakmakultúrát hozott (*NAGY 2011*). A Körösök vízrendszerének szabályozását megelőzően kiépült az Élővíz-csatorna, melynek révén a város intenzív kapcsolatba került a Fehér- és Fekete-Körös menti vonzáskörzetével, ahonnan nagy tömegben érkezett faanyag további feldolgozásra. A fa- és bútoripar mellett ez segítette a nyomdaipar megerősödését. A hadi megrendelések (először a Monarchia „K. und K.”, majd a Horthy-korszak nemzeti hadserege) a kötszövőipar felfutását eredményezte, s vele a női munkaerő növekvő szerepét a helyi iparban (*NAGY – NAGY 2013*).

A város számára a szocializmus évtizedei alatt az iparosítás jelentette a központi szerepek megőrzésének és megerősítésének elsőrendű stratégiáját (*MARSI – SZABÓ 1975*). Ennek keretében három irányból indult el az ipari bázis erősítése:

- a helyi kis- és középüzemek koncentrációjával ipari nagyüzemek létrehozása (Gyulai Húskombinát, Harisnyagyár, Tevan Nyomda),
- a fővárosi székhelyű nagyvállalatok vidéki telephelyévé válni (Telefongyár, Mechanikai Gépgyár, fémfeldolgozás),
- új kis- és középvállalatok alapításával – a helyi Városi Tanács éliséje alatt (építőipar, javítás-szerelés, textilruházati-ipar).

1. kép: Stéberl András Gyulai Kolbászüzemének boltja a Béke Sugárúton, 1937-ben

Photo 1. Shop of a local sausage factory in favourable location near the town centre, in 1937

Forrás: Gyula Anno III. Gyula város utcái és terei, 1937.

A folyamat csúcspontján (az 1980-as évtized elején) Gyulán hét 300 főnél is többet foglalkoztató nagyüzem működött, s a helyi keresők csaknem felét az ipari létesítmények foglalkoztatták (2. kép). Igaz, a korabeli kutatók közül többen (VÁGI 1982; BARTA 1987) már ekkor figyelmeztettek a telephelyi ipar sérülékenységre, alacsony hatékonyságára és egyoldalú függőségére, valamint a „kapun belüli” munkanélküliség jelenségére. Az ipar ekkor tehát a fő foglalkoztató és értéktermelő a lokális gazdaságban, ám az önmagához mérten elért látványos „fejlődés” ellenére, a város Békéscsaba és Orosháza mögött csak a harmadik legjelentősebb gazdasági központja a megyének (KISS 2003).

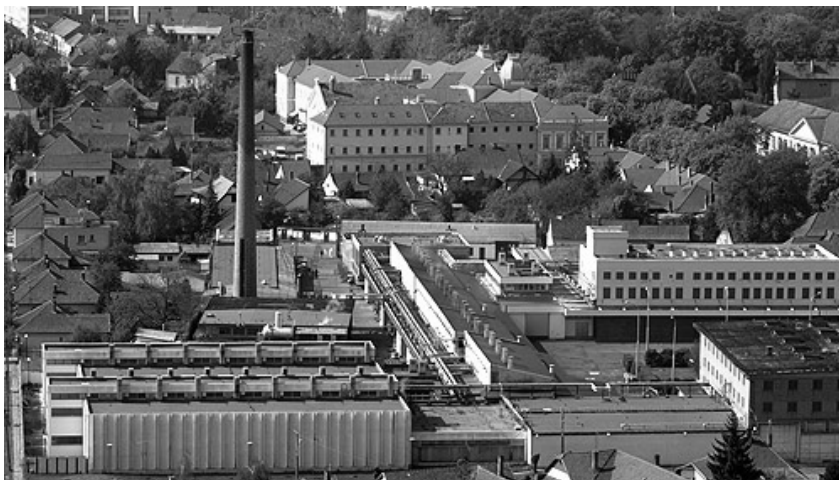
A rendszerváltást követően a telephelyi ipar összeomlása Gyulát sem kímélte, de jelentős visszaesést láthattunk a tanácsis és a tradicionális ipari egységeknél is. Még a – menet közben földrajzi védettséget szerző – Gyulai Kolbászt gyártó üzem is többszöri csődeljáráson keresztül jutott el egy – a csúcspontához képest nagyságrenddel kisebb létszámú – az 1930-as években már használt telephelyre visszaszoruló, ám nyereségesen működő középüzemi léting (3. kép).

2. kép: A Telefongyár bejárata az 1970-es évek elején.
Photo 2. The entrance of wired telephone factory in the early 1970s

Forrás: Marsi – Szabó 1975

3. kép: A Gyulai Húskombinát épületegyüttese légifotón (1998 körül)
Photo 3. Aerial photo of Meat Combinat of Gyula (cca. 1998)

Forrás: Gyula Anno XIII., A Gyulai kolbász története - Újratöltve, 2018.

Bár az iparban is nagy számban jöttek létre új mikro-vállalkozások, ám ezek jelentősége még együttesen sem léphetett a nyomába sem a szocialista ipari szerepnek (VELKEY 2003). A város ipari park kialakításával próbálta ösztönözni a termelő tevékenységek újbóli megerősödését, ám a megyén belül Orosháza és

Békéscsaba, a tágabb térségben Temesvár, Arad és Nagyvárad konkurenciája túlságosan erősnek bizonyult (NAGY – NAGY 2008; NAGY 2013). Világossá vált, hogy szükséges egy új városi fejlődési pálya kijelölése, melynek a gyökereit szintén a szocialista periódusban lelhetjük fel.

3.3. TURISZTIKAI-SZOLGÁLTATÓ SZEREP

A folyamat szimbolikus kezdetét 1965-höz köthetjük, amikor egy fúrás során gyógyhatású termálvízre bukkantak. Ez indította el a fürdő fejlesztését, majd ehhez kapcsolódva épültek fel az első szállodák, előbb a szocialista országokból érkező, majd a „nyugatnémet” turisták kiszolgálására az 1970-es évektől. A folyamatot segítette egy államközi megállapodás az NSZK nyugdíjbiztosítási rendszere és Magyarország között, miszerint a kinti kassa finanszírozhatja a német nyugdíjasok gyulai kezelését és rehabilitációját. A következő jelentős lépés a Vár és környékének renoválása volt (4. kép). A felújítást követően a helyi turisztikai programkínálat is szélesedett, különösen a nyári hónapokban.

4. kép: A Gyulai Vár tömbje a helyreállítást követően (1964)
Photo 4. Gyula Fortress after the renovation (1964)

Forrás: Gyula régen és ma I. – A gyulai Vár és környéke, 2003.

Gyula szolgáltató szerepköreinek fejlődését kedvező irányba befolyásolta a közforgalmú határátkelő megnyitása Románia irányába (1971), majd a két ország közötti megállapodás a „kishatárforgalom” engedélyezéséről (NAGY – NAGY 2013; NAGY 2011). Ennek eredményeként megindult a román látogatók számának emelkedése, akik részesülni akartak a „gulyáskommunizmus” odaát

nem ismert áldásaiból (relatív árubőség, olcsó és változatos étkezési lehetőségek stb.) (NAGY 2010).

A rendszerváltás sokja természetesen hatott a szolgáltató tevékenységekre is, ám a szektor – mindent mérlegre téve – a transzformációs válság idején stabilizáló szerepet játszott a város életében. A vállalkozási láz idején tömegével alakultak szolgáltató cégek, ezek a helyi népesség jobb ellátása mellett a turisztikai szezonban az odalátogatók extra keresletére is építhették üzleti stratégiájukat. Ezzel együtt viszonylag hosszú idő telik el, mire egy világos, hosszú távra szóló városfejlesztési stratégiát sikerül (konszenzussal) elfogadni, majd folyamatosan meg is valósítani (2002) (VELKEY 2003). Ez a stratégia egyértelműen a turizmust azonosítja a városi gazdaság „zászlóshajó” ágazataként, s a többi szektor fejlődését az idegenforgalomhoz való kapcsolódási, ráfűződési lehetőségeken keresztül értelmezi (NAGY 2010). A város fizikai terének szükséges megújítási lépéseit szintén e stratégiai fő irány mentén határozza meg és hajtja végre következetesen, mintegy 15 éves időszakban.

4. AZ ÚJ FEJLŐDÉSI PÁLYA ELEMEI – A VÁROSI REZSIM KULCSSZEREPLŐI

A stratégia a turizmus területén a Vár és a Várfürdő mellett a történelmi városközpontot jelölte meg, mint a turisták számára elsődlegesen vonzó tereket (5. kép). Ennek folyománya a Belváros ütemezett felújítása, a városcentrumban kialakított – gyalogos forgalmat preferáló – új forgalmi rend, a belvárosi bolt és szolgáltató egységek szortimentjének átalakulása, az épületállomány részleges megújulása. A Várfürdő fejlesztése is több lépcsőben történt, az első jelentős beruházást a 2000. évi Széchenyi Terv fürdőfejlesztési programjából sikerült finanszírozni, majd az uniós előcsatlakozási és az EU Strukturális Alapok forrásaiból, valamint hazai ágazati források bevonásával sikerült az újabb ütemeket megvalósítani (NAGY – NAGY – TIMÁR 2012).

A stratégia megvalósítása hozta a döntéshozók által várt eredményeket. A vendégforgalom magas és növekszik (leszámítva a válság néhány évét), a város stabilan az ország 20 legvonzóbb turisztikai célpontja között foglal helyet a rangsorokban. A globális válság hatása csak rövidtávon érvényesült a vendégforgalom átmeneti visszaesésében 2009-2010-ben, viszont hosszabb távú hatását is láthattuk a vendégforgalom küldő területeinek átrendeződésében. Felértékelődött a román és szerb reláció, míg csökkent a távolabbi, nyugat-európai országok küldő-piaci szerepe. A román vendégek szerepe a Fürdő forgalmában nagyon jelentős, a jegyértékesítések alapján, egyes hétvégéken a teljes vendégkör bő negyedét is kiteszik, s nagyon komoly a

szerepük a szállodai kihasználtság stabilizálásában¹. Nem véletlen, hogy a Fürdő mellett számos más turisztikailag frekvenciált vállalkozásban és intézményben van románul kommunikáló munkatárs, legalább a nyári idegenforgalmi szezonra (NAGY 2010).

5. kép: A Várfürdő medencéi a szocializmusban (1967)
Photo 5. The Bath of Gyula before the mass tourism, in 1967

Forrás: Gyula régen és ma VII. – A gyulai Várfürdő története, 2009.

2010 után kerül a fejlesztések homlokterébe a volt Almássy-kastély és a kastélykert területe, amelyet 2017-ben nyitnak meg a látogatók előtt (6. kép). Ez a fejlesztés térben a Vár és a Várfürdő komplexuma közelében helyezkedik el, s megerősíti a városközpont turisztikai vonzását.

A turisztikai rendezvények mára egész évet átfogó sorozattá váltak, lényegében holtszezon nélkül. Bár a súlypont továbbra is a nyári hónapokra esik, a fesztiválszezon emblematikus eseményei minden hónapot betöltenek. A külföld felé történő nyitást szimbolizálja a nyári nemzetközi Shakespeare Fesztivál, ahol több nyelven kerülnek műsorra az „avoni hatyú” darbjai. A turisztikai rendezvények a város kulturális életének számos szereplőjét és csaknem összes intézményét képesek voltak bekapcsolni az új stratégia megvalósításába.

¹ Helyi interjúink alapján a román vendégkör negyede-ötöde kifejezetten jómódú, még magyar mértékkel is. Ők a szállodák kényelmes wellness-gyógyászati csomagjait veszik igénybe, s jelentős vásárlóerőt jelentenek a belvárosi üzletek, éttermek, cukrászdák stb. számára is.

6. kép: A Gróf Almásy-kastély, még mint szociális gyermekotthon (1970-es évek)
Photo 6. Almásy Castle used as a child care home in the 1970es

Forrás: Bagyinszky Zoltán felvétele

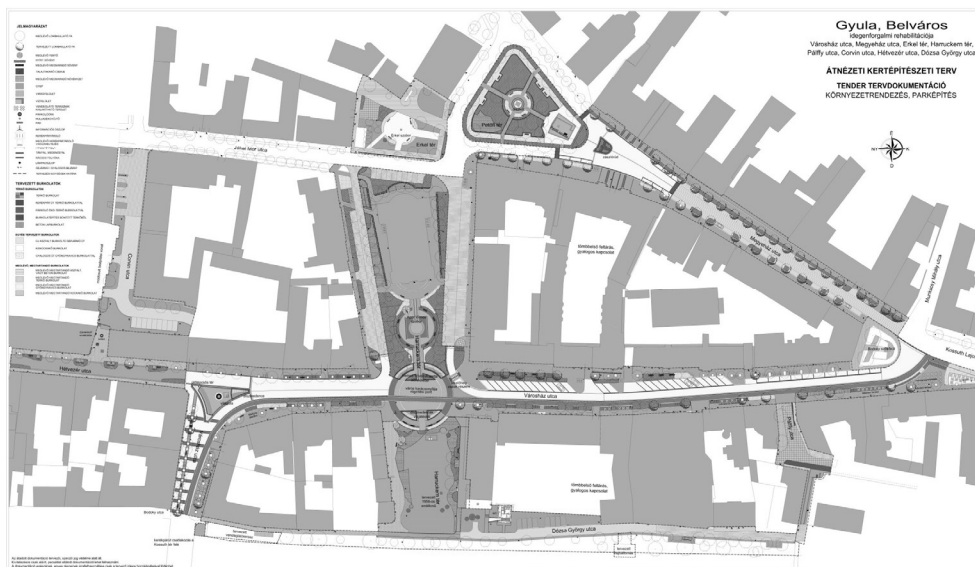
A fürdőfejlesztésekre a Megyei Kórház is fel tudott fűződni, hiszen a gyógyászati ellátások, a rehabilitációs szolgáltatások zömében a kórházi személyzet bevonásával tudtak feljutni. E vonalat erősítette a Kórház és a helyi felsőoktatás kapcsolata, ahol egyrészt a képzési struktúra (ápolók és szociális munkások képzése), másrészt a vezető orvosok oktatási aktivitása segített a lokális növekedési koalíció kiszélesítésében. A Kórház mellett a 2010-es évtizedben magánklinikák is létrejöttek, széles gyógyászati profillal, magas szintű műszerezettséggel, s szakképzett orvosi gárdával és segítő személyzettel². A pacientúra zömét a helyi/megyei betegforgalom adja, de növekvő a jelentősége a külföldieknek is, annak ellenére, hogy pl. Magyarország és Románia között nincs megállapodás az egészségbiztosítási rendszerek kölcsönös finanszírozásáról. A legfontosabb területek: a korai diagnosztika, az egynapos műtétek, a szépészeti beavatkozások, a műtétek utáni rehabilitáció, valamint a szülészet. Ezek egy része a Kórházhoz, más része az egyes orvosok magánrendeléséhez és növekvő hányada a magánklinikákhoz kapcsolódik.

A város belső terének megújítása nem korlátozódott a három meghatározó „turisztikai mágnés” ütemezett fejlesztésére. 2003 óta több lépésben csaknem a teljes Belváros (és az Élővíz-csatorna) városon átvezető szakasza zömének fizikai megújítása megtörtént, ami nem kizárólag az épületállomány külső-belső tatarozását, az infrastrukturális hálózatok cseréjét jelentette, hanem a közterek

² Bár Békéscsabán „csak” városi kórház működik, a megyeszékhelyen is megnyílt egy magánklinika, jelentős számban gyulai, vagy volt gyulai orvosokkal.

megújítását, esetenként új funkciókkal való felruházását is. A Belváros funkcionális átalakulása előrehaladt, csökkent a lakófunkció jelentősége, s erősödött a kereskedelmi-szolgáltató jelleg, miközben a forgalomcsillapított utcákra ráterelődött a városi turistaforgalom jelentős része (1. ábra).

1. ábra: Belváros rehabilitáció tervlapja, 2007
Figure 1. Inner town rehabilitation plan, from 2007

Forrás: Panda Építészeti Stúdió, 2007

Az Élővíz-csatorna lényegében másodlagos gyalogos turisztikai tengellyé változott, miközben a környező lakásállomány jelentős részben megújult, korszerűsödött. E folyamatok eredménye egy erőteljes dzsentrifikációs folyamat a Belváros és a csatorna környékén egyaránt. A város centrumot övező negyedeiben, valamint a fő áramlási tengelyek mentén is látható a törekvés a rendezett, vonzó városkép kialakítására, ennek elismerése volt a Virágos Város díj többszöri elnyerése.

A Belváros erősödő funkciói közül kiemelésre érdemes a vendéglátás, egyrészt a kínálat sokszínűsége, másrészt a városi stratégiában betöltött kulcsszerepük miatt (7. kép). A Belváros köztereinek jelentős hányadát a vendéglátóhelyek foglalják el a tavasz-őszi szezonban, vagyis a közpénzen elvégzett városfelújítás eredményét „privatizálják”, saját üzleti céljukra használják és fölözik le a kedvező hatásokat.

7. kép: A Százéves Cukrászda klasszicista belső tere (alapítva 1843-ban)
Photo 7. Classicist interior of a confectionery, founded in 1843

Forrás: www.gyulavaros.hu/latnivalok/szazeves-cukraszda

A zömmel közpénzekből finanszírozott nagyléptékű városmegújítások katalizátorként hatottak a magánbefektetői aktivitásra. Néhány éves fáziskéséssel elindultak a nagy szállodafejlesztések, melyek zömmel a meglévő egységek komfortfokozatának emelését jelentették (8. kép). Míg korábban a két, vagy emelt kétszillagos szint volt a meghatározó, még a szocialista korszak örökségeként, 2018-ra már fél tucat négycsillagosos, és egy sor három csillagos szállodával rendelkezett a város, de a három csillag alatti kategóriában már nem is igen találunk szálláskínálatot. Néhány példát láttunk arra is, hogy korábban más célra használt épületből alakítottak át nívós szállodát (pl. volt középiskolai kollégium), jelentős részben az orvosi konferenciák hivatásforgalmára alapozva.

A szállodák mellett a vendégfogadás jelentős szereplői a helyi panziók (legnagyobb sűrűségben a Fürdő közelében), az apartmanházak, és a fizetővendéglátás egyéb formái³. A szállásadói kör meglehetősen széles spektrumát fedi le a helyi társadalomnak, kibővítve a lokális fejlesztési koalícióban érdekelt csoportot (SZOBOSZLAI – MURÁNYI 2003). A vendéglátás sajátos színező elemét jelentik Gyulán a külterületek, ahol a hobbi, szabadidős célú és üdülési profilú tanyák és egyéb lakóegységek rendkívül nagy számban és magas arányban vannak jelen (vízpartok, üdülő-zártkerti jellegű városrészek stb.) (NAGY – DUDÁS 2016).

³ Recens kutatás alapján az AirBnB népszerűsége Gyulán szerény, a hagyományosabb formák dominálják a szállásadás szektort.

8. kép: Négycsillagos hotel a Vár közelében – korábbi funkciója középiskolai kollégium

Photo 8. Four star Hotel, near the Fortress – former function: dormitory for a secondary school

Forrás: www.elizabeth-hotel.hu

A város méretéhez és jelenleg (illetve a közelmúltban) betöltött centrum szerepéhez⁴ mérten erősen túlfejlesztett kiskereskedelmi (és szolgáltató) szektorral bír, melynek fogyasztóköztségét a helyi/térségi vásárlók mellett a turisták és a határon túli fogyasztók jelentik. Korábbi terepi felmérések alapján a román vásárlók adják a nagyléptékű kereskedelmi egységek vásárlóinak 5-12%-át (a nyári hónapokban és hétvégén mérhetők a magasabbak az arányok), míg a Belváros specializált bolthálózata számára a külföldi turisták kereslete akár a teljes forgalom felét is kiteheti a nyári hónapokban (NAGY 2011; NAGY – NAGY 2013). Azt viszont fontos látni, hogy a köztes terek kereskedelme és szolgáltatói nem haszonélvezői az új városi fejlődési stratégiának, a megnövekedett vendégforgalom pozitív hozadékát nem érzékelik, inkább a negatív externáliákkal szembesülnek (kereslet csökkenése, fogyasztói térpályák átrendeződése).

⁴ Jelenleg járásközpont, 1994-et követően zömmel kistérségi központi szerepet töltött be.

ÖSSZEGZÉS: A VÁROSI REZSIM ÉRTÉKELÉSE GYULÁN

Nem volt cél, hogy „kemény”, kvantitatív indikátorok mentén mutassuk be a város utóbbi évtizedekben elért „fejlődését”, ezt a választott elméleti keret nem is támogatná. A cél a mechanizmus bemutatása volt, hogyan tudja „újramárkázni” magát a történelme során egy település (akár több alkalommal is), hogy a helyi lakosság többsége számára elfogadható, a várossal való azonosulást segítő fejlődési pályára állítsa a település fejlődését.

A 2002 után végbement stratégiai fordulat Gyulán helyesen mérte fel a város lehetséges erősségeit és épített az évtizedek alatt felhalmozott tudásra a turizmus-centrumú lokális fejlesztési irány kijelölése kapcsán. A stratégiát ugyan a Városházán készítették és az akkori polgármester előterjesztését követően a Közgyűlés nagy többséggel szavazta meg, ennél lényegesen tágabb támogatói kört tudhatott már induláskor maga mögött (*SZOBOSZLAI – MURÁNYI 2003*). A helyben készített interjúk és kérdőíves felmérések alapján egyértelműen ide sorolhatók a belvárosi kiskereskedelmi egységek üzemeltetői és tulajdonosai, az ottani vendéglátóhelyek, a város egész terében működő szállások, valamint a városi turisztikai iparra ráfűződő szolgáltatói háttér. Járulékos nyertesei lettek az új stratégiának a város nagyméretű kiskereskedelmi egységei is, melyek nemzetközi láncokhoz kötődnek.

A stratégia mögötti politikai konszenzus az időszaki viták ellenére ma is fennáll (bár a városvezetés politikai összetétele jelentősen átalakult), s menet közben a városi rezsimit alkotó lokális fejlesztési koalíció is kibővült intézményekkel, vállalkozói csoportokkal, a helyi társadalom fontos rétegeivel.

Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a stratégia megvalósítása zömmel nem helyi forrásokból történt, s a városvezetésnek folyamatos engedményeket kellett tennie a lokális fejlesztési koalíció fontos csoportjai felé, legyen szó az ő fejlesztéseiket megtámogató – közpénzből megvalósított – városmegújítási akcióktól, a közterek használatán keresztül, a helyi lakosság érdekeinek részleges háttérbe szorításáig a turisták minél teljesebb kiszolgálása érdekében.

Ahogy az előző fejezetből is kitűnt, a városi rezsimből jelentős helyi vállalkozói csoportok, egész szektorok, valamint a helyi társadalom jelentős csoportjai is kimaradtak. Utóbbiak a „lábukkal szavaznak”, amikor lényegében nem használják a reprezentatív városi tereket, nem vesznek részt a fesztiválokon, vásárokon, színelőadásokon.

Ezzel együtt, jelen pillanatban nem érzékelhető rivális városi fejlesztési koalíció, új alapokon nyugvó városi rezsím kifermálódása és alternatív, a jelenlegivel versengő városstratégia megalapozása.

2003-ban megjelent könyvünkben Velkey Gábor Gyulát úgy címkézte, mint az „Elszalasztott lehetőségek vagy irreális elvárások?” városát. 2018-ra a város

fejlődése határozott és világos fejlődési pályán mozog, s a 2003-ban érzékelt relatív sikeresség⁵ mára tényleges sikerré transzformálódott széles lokális szereplőcsoportok számára.

IRODALOM

- BARTA Gy.** (1987): A termelés területi szétterjedése és a szervezet területi centralizációja a magyar iparban. *Tér és Társadalom* 1: (2) pp. 5-19.
- BEGG I.** (1999): Cities and Competitiveness. *Urban Studies* (5-6) pp. 795-809.
- BELUSZKY P.** (2003): Városok a pusztán. Az alföldi városfejlődés vázlata. In: Timár J. – Velkey G. (szerk.): *Várossiker alföldi nézőpontból*. MTA RKK ATI – MTA TKK, Békéscsaba-Budapest. pp. 24-38.
- BELUSZKY P.** (szerk.) (2000): *A magyarországi városok versenyképessége*. Kézirat, Budapest, MTA RKK KÉTI. 109. p.
- BRENNER, N. – MARCUSE, P. – MAYER, M.** (2009): Cities for people, not for profit. *City* 13: (2-3) pp. 176–184.
- BRENNER, N.** (2003): Metropolitan Institutional Reform and the Rescaling of State Space in Contemporary Western Europe. *European Urban and Regional Studies* 10: (4) pp. 297–324.
- CAMAGNI, R.** (2007): Territorial Development Policies in the European Model of Society. In: Faludy, A. (ed.) *Territorial Cohesion and the European Model of Society*. Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge–Massachusetts. pp. 129–144.
- ENYEDI Gy.** (1997): A sikeres város. *Tér és Társadalom* 10: (4) pp. 1-7.
- JALSOVSZKY K. – TOMSICS E.** (1992): A tegnap világa – Magyarország városai a századfordulón írásban és képben. *Officina Nova Kiadó, Budapest*.
- JENSEN-BUTLER C. – SHACHAR A. – WESEF J. VAN** (eds.) (1997): *European Cities in Competition*. Aldershot-Brookfield USA-Hongkong-Singapore-Sydney, Avebury. 530. p.
- KASZA S.** (sorozat főszerk.) (1999): *Békés Megye Kézikönyve*. (Magyarország Megyei Kézikönyvei 3.) Oktinfő Szeged Bt. – CEBA Kiadó, Budapest-Szeged. 857. p.

⁵ Miközben a statisztikai mutatókban a város már akkor kiemelkedő fejlettséget ért el a hasonló méretű alföldi városok között, a helyben készült interjúk alanyai mindig relativizálták az elért fejlettség szintjét. Azt hangoztatták, hogy a keleti országrész gazdaságilag meggyengülő, társadalmi szempontból negatív jelenségeket is felmutató városai között Gyula kedvező helyzete a negatív folyamatok mérsékeltebb hatásának tudható be, vagyis nem a város abszolút helyzete javult, csak a relatív pozíciója javult.

- KISS J. P.** (2003): Az alföldi városok fejlődésének adottságai az 1990-es évek új feltételrendszerében. In: Timár J. – Velkey G. (szerk.): Várossiker alföldi nézőpontból. MTA RKK ATI – MTA TTK, Békéscsaba-Budapest. pp. 39-54.
- KOTZ, D. M.** (2008): Neoliberalizmus és finanszírozás. *Fordulat* (Budapest) Vol. 4. pp. 64-81.
- MARSI GY. – SZABÓ F.** (szerk.) (1975): Három szabad évtized Gyulán 1944-1974. Városi Tanács, Gyula. 455. p.
- MOSSBERGER, K. – STOKER, G.** (2001): The Evolution of Urban Regime Theory. *Urban Affairs Review* 36: (6) pp. 810-835 (July 2001) SAGE Publications
- NAGY E.** (2010): A román-magyar határ menti együttműködések megítélése a román oldal településvezetőinek szemszögéből. *Tér és Társadalom* 24: (4) pp. 221-236.
- NAGY G. – DUDÁS G.** (2016): A tanyafejlődés történelmi vázlatja a török kor utáni Békéscsaba, Gyula és Szarvas példáján. In: Sikos T T , Tiner T (szerk.): Tájak, régiók, települések térben és időben: Tanulmánykötet Beluszky Pál 80. születésnapjára. (Studia regionum; Dialóg Campus szakkönyvek) Budapest, Dialóg Campus Kiadó, pp. 273-294.
- NAGY G. – NAGY E. – TIMÁR J.** (2012): The changing meaning of core–periphery relations of a non-metropolitan “urban region” at the Hungarian–Romanian border. *DISP: THE Planning Review* 48:(2) Taylor and Francis online pp. 93-105.
- NAGY G. – NAGY E.** (2008): Városok gazdasági potenciálja. A településhálózat-fejlesztés politika megalapozása a gazdaság oldaláról. *Falu-Város-Régió* (3) pp. 32-42.
- NAGY G. – NAGY E.** (2013): Gyula – Határon átnyúló várostérség poszt-szocialista közegben. In: Szilágyi F. – Zakota Z. (szerk.): Partium – Társadalom és térszerkezet. (Régió Sorozat). Dokumentum Kiadó, Nagyvárad pp. 165-186.
- NAGY G.** (2011): Gyula – város a határon: A központi funkciók határon átnyúló hatása. *Tér és Társadalom* 25:(4) pp. 127-146.
- NAGY G.** (2013): A Békés megyei ipari parkok különös tekintettel a közlekedési adottságokra. In: Kiss E. É. (szerk.): A hazai ipari parkok különböző dimenzióban. (Dialóg Campus szakkönyvek; Studia regionum) Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, pp. 127-143.
- NAGY G.** (szerk.) (2010): Dél-Alföld. (A Kárpát-medence Régiói 10.) MTA RKK – Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest. 498. p.
- SCHERER F.** (1938): Gyula Város története. I. kötet: A földesúri város; II. kötet: A rendezett tanácsú város. Gyula M. Város kiadása. 478, ill. 480. p.
- SMITH, N.** (2008): Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space. 3rd edition, University of Georgia Press. 323. p.

- STANILOV, K.** (ed.) (2007): *The Post-Socialist City. Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism.* Dordrecht, Springer. 490. p.
- STENNING, A., SMITH, A., ROCHOVSKÁ, A., & ŚWIĄTEK, D.** (2010): *Domesticating Neo-Liberalism. Spaces of Economic Practice and Social Reproduction in Post-Socialist Cities.* Oxford, Wiley-Blackwell. 304. p.
- SÝKORA, L.** (2009): *Post-Socialist Cities.* In: R. Kitchin & N. Thrift (Eds.) *International Encyclopedia of Human Geography Volume 8.* Oxford, Elsevier, pp. 387–395.
- SZOBOSZLAI ZS. – MURÁNYI I.** (2003): Sikeres alföldi városok a lakosság véleményének tükrében. In: Timár J. – Velkey G. (szerk.): *Várossiker alföldi nézőpontból.* MTA RKK ATI – MTA TKK, Békéscsaba-Budapest. pp. 78-119.
- TIMÁR J. – VELKEY G.** (szerk.) (2003): *Várossiker alföldi nézőpontból.* MTA RKK ATI – MTA TKK, Békéscsaba-Budapest. 252. p.
- VÁGI G.** (1982): *Versengés a fejlesztési forrásokért.* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest. 225. p.
- VELKEY G.** (2003): Gyula: Elszalasztott lehetőségek, vagy irreális elvárások? In: Timár J. – Velkey G. (szerk.): *Várossiker alföldi nézőpontból.* MTA RKK ATI – MTA TKK, Békéscsaba-Budapest. pp. 237-252.